בית אבי חי
bac.org.il

מקום

שבועות וירטואלי בבית אבי חי

להפוך את המקום ל"מקום"

על הפרויקט האנושי | יאיר אסולין

האנושות, כפי שהיא מסופרת בתורה, נושאת את שמו של אנוש, "אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם ה'". מה זו הקריאה הזו "בשם ה'" שהופכת, כך נראה, למהותו של הפרויקט האנושי המכונן ביותר? זו שעל שמה נקרא המין האנושי כולו? בלימוד זה נבקש להתבונן בקריאה הזו החוצה, "בשם ה'", אל מעבר למציאות הקונקרטית, הביולוגית, היבשה, ולטעון כי האדם מממש את האנושיות שלו – אהבה, תשובה, כמיהה, אחריות ומוסר – רק כשהוא קורא אל המעבר, כשהוא חורג מהקיום הפיזי המצומצם, כשהוא מבין כי החיים הם בעלי משמעות רק כשהופכים אותם ל"חיים", למושג גדול יותר ועמוק ורחב יותר, מ"החיים עצמם"; והמקום – אותו מרחב פיזי, אותה טריטוריה פיזית, מוגדרת – הופך לבעל משמעות באמת, לבעל משקל, לאינטימי, רק כשבונים סביבו סיפור, רק כשחוקרים אותו ומבררים, רק כשהופכים אותו ל"מקום".

נעשה זאת מתוך קריאות קצרות: בפרנץ רוזנצווייג על "לך-לך", ברמב"ם בהלכות תשובה, בז'אן פול סארטר על היחס בין קיום למהות, נקרא מתוך **הזיית ניו יורק** על מה הופך את העיר הזו למה שהיא, מתוך ניתוח של דניאל בירנבוים את בטהובן, מקריאה ברמח"ל ובוולטר בנימין ננסה לנסח מהו "בית". נקרא גם את הרש"ר הירש על חובת הקדושה, את הגרי"ד סולובייצ'יק על משמעות האהבה, את נתן זך על השאיפה, ונסיים בחוסר הסבלנות הקיצוני – עד כדי סקילה – של התורה כלפי מי שנוקב, מקלל את האלוהים – מה בדיוק הוא מנקב, ומה זה מסוכן כל כך?

מקורות

1

"וּלְשֵׁת גַּם הוּא יֻלַּד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם יְהוָה" (**בראשית ד, כו**)

2

"אין העמים נוטים לראות עצמם מהגרים, שאז נראית זכותם לקרקעם רופפת, ולפחות מפוקפקת. והרי בראשית תולדותינו שלנו עומד הצו אל אבי-האומה: לך-לך מארצך... אל הארץ אשר אראך: אברהם הוא יליד-חוץ. הוא הולך אל הארץ הזאת, אך לא על-פי יצר לבו אלא על-פי הדיבור האלוהי. ואין לו מאדמתה אלא אותה כברת-ארץ הדרושה לו לקבורת משפחתו; הארץ עצמה מובטחת לו רק בשביל זרעו אחריו. ובניו - אילו לפחות עברה **להם** הארץ בנחלה מדור לדור בלא הפסק, ולא היא! דברי ימיהם אינם נפתחים בארצם; היותם ממשפחה ושבט לחבר-שבטים, לעם, מתארעת במצרים, היינו בגלות. נמצא שסימן-ההיכר של התקופה השנייה מופיע אפילו קודם שהתחילה הראשונה: גלות עומדת בפתח היסטוריה זו בכללה, גלות שסופה מסע אל הארץ, מסע-שיבה, שכן כבר לגבי הדור הראשון, שהיום הזה נהיה לעם, הארץ היא ארץ האבות, הארץ היעודה. ייעוד אלוהי זה הוא המקנה לעם את זכותו לאדמתו. ושוב, שלא כאומות-העולם, אין ישראל רשאי לחוש את הארץ כארצו, אלא שנה בשנה עליו להשיב אל לבו שאך מיד אלוהים, בתורת פיקדון, ניתנה לו הארץ, ולא לקניין מוחלט; 'ארמי אובד אבי', מתוודה האיכר בהביאו את ראשית ביכורי אדמתו, ו'לי הארץ' מבשר לו קול אלוהיו. ואם עמים אחרים מבקשים להם, כגולת-הכותרת של היותם-עם, את העצמאות, המסתמלת באדנותה של המלוכה על העם - **לגבי ישראל נחשבת משאלה זו להיות 'ככל הגויים' כמַעַל,** מַעַל בשלטון היחיד שבו רשאי העם לרצות, בשלטון אלוהיו. מה שהוא בחזקת פעילות לאומית מובנת מאליה אצל כל העמים, היינו ההשתתפות בהוויות המדינות שבעולם, נאסר לישראל על-ידי גדולי מדינאיו, כלומר הנביאים. 'אם לא תאמינו כי לא תיאמנו' - הוא העיקרון המדיני - המדיני דווקא - של אנשים אלה, אמנם, מטבע העניינים הוא שהדוגלים במדיניות זאת לא יכלו להוות לכתחילה אלא אופוזיציה נגד מדיניותם של אלה שביקשו להיות ככל הגויים".

(פרנץ רוזנצווייג, **נהריים: מבחר כתבים, תרגום: יהושע עמיר, מוסד ביאליק**, 2008)

3

"...ואם הדרך כבר נוטה, אולי, כלפי מטה
במורד התדפיס הידוע של קשת החיים,
היא במובן ידוע שואפת יותר למעלה
ושאיפה היא דבר גדול מאד בחיים..."

(נתן זך, **"כמוסכם"**, אנטי-מחיקון, הקיבוץ המאוחד, 1984)

ד

"דרימלנד נפתח רק שבע שנים לאחר סטיפלצ'ייס. בניסיון לספק לכאורה בידור ושעשועים ללא הגבלה, הפקיעו למעשה טיליו, תומפסון וריינולדס קטע משטח העולם, הרחיקו אותו מהטבע יותר משהצליחה הארכיטקטורה לעשות אי פעם, והפכו אותו לשטיח מעופף שמסוגל:

לשחזר חוויה ולייצר כמעט כל תחושה; **לקיים** מספר אינסופי של מופעים פולחניים לגירוש העונשים האפוקליפטיים של המצב המטרופוליני (שהובטחו בתנ"ך ומאז השתרשו עמוק ברגישות האמריקאית האנטי-אורבנית); **ולשרוד** את ההסתערות של יותר ממיליון מבקרים ביום.

בתוך פחות מעשור הם המציאו וייסדו אורבניזם שמבוסס על **הטכנולוגיה החדשה של הפנטסטי**: מזימה מתמשכת נגד המציאויות של העולם החיצון, שמגדירה יחסים חדשים בין אתר, פרוגרמה, צורה וטכנולוגיה. ה**אתר** הפך כעת למדינה מיניאטורית; **הפרוגרמה** הפכה לאידאולוגיה שלה; ו**הארכיטקטורה** הפכה לסידור המערכת הטכנולוגית שמפצה על אובדן הפיזיקליות הממשית.

הקצב המטורף שבו שלח האורבניזם הפסיכו-מכני הזה את זרועותיו על פני קוני איילנד מעיד על קיומו של רִיק שהיה צריך להתמלא בכל מחיר.

בדיוק כמו כר דשא נתון שיכול להאכיל מספר מסוים בלבד של פרות מבלי להפוך לשטח קרח, המציאות של הטבע נאכלת בהדרגה תחת ההקצנה ההדדית של תרבות וצפיפות באותו מקום.

המטרופולין מוביל ל**חסרך במציאות**; המציאויות הסינתטיות הרבות של קוני איילנד מציעות תחליף.

(רם קולהאס, **הזיית ניו יורק**: מניפסט רטרואקטיבי למנהטן, **תרגום: אור אלכסנדרוביץ, בבל,** 2010)

צ

"והתקדשתם – קדשו עצמכם; הפנו את כל מרצכם כלפי עצמכם – הכניעו את כל הכוחות המתנגדים – למען תהיו מוכנים לקיים את מוסר אלוהיכם. או אז – **והייתם קדשים**: ילך ויקטן המאבק, והכוחות המתנגדים ייעלמו מנפשכם; בסופו של דבר תקיימו את מוסרי בלא מאבק ובשמחה – וכל נבזה ונאלח יהיה נמאס בעיניכם. **כי קדוש אני:** שכן קדושה זו – באידיאליות המוחלטת והחופשית שלה – היא היא המציינת את מהותי; בה גם תלוי היסוד של ייעודכם להתקדש – והסיבה של כושרכם להשיגו. הואיל ואני **קדוש** – לכן "והתקדשתם" ולכן "והייתם קדשים". קדושתי היא היסוד של "והתקדשתם". הואיל ואני קדוש, חייבים גם הקרובים לי להיות קדושים כמוני. וקדושתי היא סיבת "והייתם קדשים". הואיל ואני קדוש, **יכולים** אתם להיות קדושים. נשמה שנפחתי בכם משלי – מעלה אתכם מעל כל כורח גופני; בה שיתפתי אתכם בקדושתי ומסרתי לכם חירות מוסרית; ולפיכך שומה עליכם להיות כאלוהים: עליכם לשלוט בעולם הקטן של הכוחות שמסרתי לשלטונכם בטבעכם החושני - כדרך שאני כאל חופשי שולט בכל הכוחות בעולם הגדול כולו. האל האישי והחופשי ערב לאדם האישי והחופשי. הואיל ואני קדוש – **חייבים** אתם להתקדש **ויכולים** אתם להיות קדושים!"

(**רש"ר הירש,** ד"ה**, "והתקדשתם והייתם קדושים",** ויקרא יא, מ"ד)

ה

"דניאל ברנבוים: כן. אני חושב שכן. נשתמש, לצורך הדיון, בדוגמה של בטהובן, אך נרחיק את עצמנו מ"פידליו", יצירה בעלת רעיונות וטקסט. נישאר בתחום המוסיקה האבסולוטית. איזה תפקיד יכולה למלא סימפוניית ה"ארואיקה" היום? אינך מנגן את סימפוניית ה"ארואיקה" רק משום שזו יצירה ידועה

מאוד ומבטיחה שקהל גדול יותר ירכוש כרטיסים ויבוא לשמוע קונצרט. ה"ארואיקה" לא נחשבה בהכרח להבעת ביקורת על חברה או על משטר; היא גם לא נכתבה לתפארת המהפכה הצרפתית, וכל השאר. אני חושב שבכל אחת מיצירותיו של בטהובן יש מסר אישי חשוב מאוד. במילים אחרות, כן, במערב יש לנו, כפי שאמרת בצדק, מידה מוסכמת של חירות שאפשר לחיות אתה, אך עד כמה האדם חופשי? כיצד האדם מתמודד עם עצמו? כיצד הוא מתמודד עם בעיות הקיום שלו? כיצד הוא מתמודד עם בעיות מקומו בחברה? כיצד הוא תופש את עצמו? כיצד הוא מתמודד עם חרדותיו, עם מצוקותיו? כיצד הוא מתמודד עם השמחה? כיצד הוא מתמודד עם כל אלה? כל זה, והרבה יותר, הוא מהותה של סימפוניה של בטהובן. יש כאן מקבילה, מאות מקבילות. כמו, למשל, אם נשוב ונתבונן בסימפוניה הרביעית של בטהובן מנקודת מבט הרמונית טהורה, ההקדמה היא חיפוש אחר הטונליות. היא פותחת בסי במול בודד. זה היה יכול להיות סי במול. זה היה יכול להיות לה דיאז. זה יכול להיות בכל טונליות שהיא. מכאן כלי הקשת נעים באוניסונו, בלי לתת לך עדיין שום מושג על הטונליות. אחר כך, בסוף ההקדמה הזאת, אתה מוצא עצמך בעצם באקורד הדומיננטה של הסי במול שבו החלה היצירה, אלא שכאשר היא החלה, לא היה ברור אם זה יהיה מג'ור או מינור. אז מופיע ה**אלגרו** של היצירה, התצוגה כולה על שני נושאיה, כאישור, כחיזוק, של הסי במול. מהי מטרת הקביעה הזאת? המטרה היא לקבוע תחושה מוצקה מאוד של טונליות פנימית. היינו, הסי במול נעשה לבית של המוסיקה. ואז, באמצעות שינוי אנהרמוני חריף מאוד - במילים אחרות, כשהסי במול והלה דיאז מתמזגים לצליל אחד - אנו נכנסים לפתע לשטח זר ובלתי מוכר לחלוטין, בסוף חלק הפיתוח. מדוע הוא זר ובלתי מוכר? משום שהבית כבר נבנה. זה מה שהייתי מכנה הפסיכולוגיה של הטונליות. יש כאן יצירת תחושה של בית, של נדידה לשטח בלתי ידוע וחזרה ממנו. זה תהליך של תעוזה ושל כורח בלתי נמנע. יש בכך אישור הסולם - אם תרצה, תוכל לכנות אותו אישור העצמיות, הנוחות שחשים בהימצאות בשטח מוכר וידוע - על מנת שתהיה מסוגל ללכת למקום אחר, בלתי ידוע לחלוטין, ועל מנת שיהיה לך די עוז ללכת לאיבוד בשטח הזה ולשוב ולמצוא את הדומיננטה הידועה, בדרך בלתי צפויה, שתוביל אותנו חזרה הביתה. האם אין בכך מעין מקבילה לתהליך שכל אדם חייב לעבור בחייו הפנימיים על מנת להשיג תחילה את האישור למה שהוא, ואחר כך יהיה לו די עוז רוח להרפות מן הזהות הזאת ולמצוא את הדרך חזרה. דומני שזו מהותה של המוסיקה. לא הייתי אומר שמדובר תמיד בביקורת כלפי חברה או כלפי האדם, אלא במקבילה של התהליך הפנימי של מחשבותיו ורגשותיו הכמוסים ביותר של האדם. דומני שזו מהותו של בטהובן. אינני יודע אם שכנעתי אותך".

(דניאל בארנבוים ואדוארד ו' סעיד, קווי דמיון ופראדוקסים – על מוסיקה ועל חברה, תרגום: כרמית גיא, **עם עובד**, 2005)

ד

"יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה הוא - שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו וּלְמַה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו. והנה, מה שהורונו חז"ל הוא: שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו, שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול בכל העידונים שיכולים להימצא. ומקום העידון הזה באמת הוא העולם הבא, כי הוא הנברא בהכנה המצטרכת לדבר הזה. אך הדרך כדי להגיע אל מחוז חפצנו זה הוא זה העולם. והוא מה שאמרו ז"ל (אבות ד, ו): "העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא". והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה, הם המצוות אשר ציוונו עליהן האל יתברך שמו. ומקום עשיית המצוות הוא רק העולם הזה. על כן הושם האדם

בזה העולם בתחילה, כדי שעל ידי האמצעים האלה המזדמנים לו כאן יוכל להגיע אל המקום אשר הוכן לו, שהוא העולם הבא, לרוות שם בטוב אשר קנה לו על ידי האמצעים האלה. והוא מה שאמרו ז"ל (ערובין כב, א): "היום לעשותם, ומחר לקבל שכרם". וכשתסתכל עוד בדבר תראה, כי השלמות האמיתי הוא רק הדבקות בו יתברך, והוא מה שהיה דוד המלך אומר (תהילים עג, כוח): "ואני קרבת אלוהים לי טוב". ואומר (שם כז, ד): "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש, שבתי בבית ה' כל ימי חיי". כי רק זה הוא הטוב, וכל זולת זה שיחשבוהו בני האדם לטוב אינו אלא הבל ושווא נתעה. אמנם לכשיזכה האדם לטובה הזאת, ראוי שיעמל ראשונה וישתדל ביגיעו לקנותה, והיינו: שישתדל לדבוק בו יתברך בכוח מעשים שתולדותם זה העניין, והם הם המצוות..."

(רבי משה חיים לוצאטו, מסילת ישרים, בביאור **כלל חובת האדם בעולמו**)

8

" ...הזכרונות הגדולים, הצמרמורות ההיסטוריות - הם, למשוטט האֶמתי, בבחינת פסולת שהוא מותיר אותה ברצון לתייר. ואת כל בקיאותו בקיטוני אמנים, במקומות הולדת או במשכני נסיכים מוכן הוא לתת תמורת ריחו של מפתן יחיד או מגעו של אריח אחד, שכל כלב־בית נושא עמו."

(ולטר בנימין, המשוטט, תרגום: דוד זינגר, **הקיבוץ המאוחד**, 1992)

9

"האדם בפשטות קיים. הוא אינו מה שהוא חושב שהינו, אלא מה שהוא מבקש להיות, כפי שהוא רואה את עצמו לאחר שהוא כבר קיים - כפי שהיה רוצה להיות לאחר אותה קפיצה לקראת קיומו: האדם אינו אלא מה שהוא עושה מעצמו. זהו העיקרון הראשון של האקסיסטנציאליזם. זהו הדבר אשר האחרים מכנים בשם סובייקטיביות, בהשתמשם במילה זו כטענה נגדנו. האין בכוונתנו לומר בזאת שהאדם נעלה יותר מאשר שולחן או אבן? כוונתנו לומר שהאדם קודם לכל קיים, שהוא יצור המטיל עצמו לקראת העתיד, ושהוא מודע לכך. האדם הוא קודם לכל הֶשְׁלֵךְ עם חיים סובּיקטיביים ולא מעין פטריה או כרובית או אזוב בקיר. אין שום דבר שיהא קודם להשלך עצמי זה, אף לא בשְׁמֵי החוכמה עצמם. האדם ישיג קיום של ממש רק כאשר יגיע למטרה שהציב לעצמו, אך לא תמיד הרצון זהה עם השאיפה, שכן בדרך כלל מתכוונים אנו במושגים אלה להחלטה מודעת שהחלטנו לעתים קרובות לאחר שכבר הפכנו להיות מה שהננו. ייתכן שברצוני להצטרף למפלגה, לכתוב ספר או להתחתן, אך במקרים אלה מה שקרוי בדרך-כלל כגילויו של רצוני הינו ביטוי לאיזו בחירה קודמת וספונטאנית יותר. אך אם אמת הדבר שהקיום קודם למהות, הרי שהאדם אחראי לחלוטין לאשר הוא; כך שלמעשה התוצאה הראשונה של אקסיסטנציאליזם היא שהאדם אדון לעצמו, ומכלול האחריות על קיומו נופל על כתפיו בלבד. וכשאנו אומרים שהוא אדון לעצמו, אין בכוונתנו שהוא אחראי אך ורק לאישיותו שלו, אלא לכל בני האדם".

(ז'אן פול סארטר, האקסיסטנציאליזם הוא הומניזם, **תרגום: יעקב גולומב, כרמל**, 1990)

10

"רשות לכל אדם נתונה, אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו. הוא שכתוב בתורה: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה העניין, שיהא הוא מעצמו, בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ, ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע, וכיון שכן הוא פן ישלח ידו". (**הלכות תשובה לרמב"ם**, ה, א)

11

"האהבה משמעותה בדיוק אותו רעיון בדבר אי-יכולת ההפרדה האונטית. אני אוהב משום שאני חש כי כך נעשה קיומי מוצדק, בעל ערך ורלוונטי. אני אוהב כל עוד ניתן לקיומי להתמזג בקיומו של האחר. יסוד המאמץ והשאיפה שבתחושת האהבה מפגין את הדחף האונטי שבאדם, הכמיהה המודעת לקיום אישי מלא ומושלם. האהבה היא תגובה לצו של "היה!" זו המשימה הגדולה ביותר המוטלת על האדם לממש את עצמו על ידי זיכוך אישיותו והעלאתה ממעמד של עובדה (factum) לדרגה של פעילות (actus). במשמעות זו עלינו להבין את אהבת ה'. הרדיפה התמידית אחרי יעד שהוא לכאורה נמלט דרך קבע מעמנו נובעת מאישיות מוטרדת ומודאגת. האדם הוא חסר מנוח וחסר ביטחון משום שאין הוא יכול לתת בעצמו תוקף למעמדו האונטי, וזאת משום שאין לו מעמד כזה משלו. אנו כמהים לעגן את קיומנו בא-להים, שהוא הקיום בה"א הידיעה, המוחלט והבלתי מותנה. אין אנו יכולים לאהוב בוואקום הקיומי שבו אנו נתונים; שומה עלינו להשיג את הביטחון החד-משמעי שאכן אנו קיימים". (הרב (**יוסף דב סולובייצ'יק**, עבודה שבלב, **תרגום: אביגדור שנאן, הוצאת עמותת תורת הרב**, תשס"ו)

12

" ויקב וגו' את-השם. כבר ניסינו (פי' בראשית ל, כז-ל) להבין את מושג "נקב" - לכנות שם, לקבוע - על-פי הקשר שלו עם נקב מלשון "נֶקֶב". היה נראה לנו, שזו הוראת "נקב": להוציא חפץ מכלל סוגו על-ידי קריאת שמו המיוחד; הווה אומר: להעמיד חפץ על מהותו הפרטית על-ידי קריאת שם. שם זה יכול להיות רק שם-עצם פרטי. ואכן אמרו בסנהדרין נו ע"א, שמברך את השם חייב מיתה רק על שם המיוחד: רק אם הזכיר בשעת קללה את שם הויה - או את תחליפו, שם אדנות; ושם הויה קרוי שם המיוחד או שם המפורש, שהרי הוא שם-עצם פרטי, המפרש את המהות המיוחדת. "ועל הכינויים באזהרה": אם הזכיר שם-סוג או שם-תואר - כגון: אלוהים, רחום - הרי הוא עובר רק בלאו ובכרת; וכן מוכח בבירור להלן מפסוקים טו-טז. והנה מצאנו "נקב בשם" ו"נקב שם": "אשר נקבו בשמות" (במדבר א', יז), "וקרא לך שם חדש אשר פי ה' יקבנו" (ישעיה סב, ב). נקוב בשם: לכנות מי שהוא בשמו הפרטי; נקב שם: לבטא שם פרטי. "את-השם": השם בה"א הידיעה - השם סתם; השם העליון בתחום המחשבה האנושית. וגם היום "השם" הוא כינוי לה' בלשון העממית".

(**הרש"ר הירש**, ד"ה **ויקב וגו' את השם**, ויקרא כד, יא)

13

נספח:

"...יש קדושה בצפת. אולי אלה ההרים שמסביב, אולי הרחובות ואולי זה באמת משהו מֵעבר. המקור לא משנה. צפת היא בהחלט מקום. האדם הצפתי הוא בהחלט - הרבה יותר מהישראלי הממוצע - בן המקום שלו־עצמו. הריח שלו הוא, במובנים רבים, ריח התאנים, והפנים שלו הן, במובנים רבים, הטופוגרפיה של העיר. צפתי אֶמתי מכיר את העיר כמו כף ידו. במילה "העיר" הכוונה גם לקצב, לשפה, לסיפור, לנקודת המבט, לשטיקים. מעטות הערים בעולם שמשוקעת בהיסטוריה שלהן הָעצמה הרוחנית שמשוקעת בצפת. הליכה ברחובות העתיקים של צפת היא באמת הליכה במקום שבו הָעצמה הכי גדולה של היהדות, המרוכזת ביותר, באה לידי ביטוי. ואנשים נוסעים לכל מיני מקומות כדי לראות איזה קבר של מישהו, כדי לגעת, להרגיש. בצפת, ריכוז האנשים בבית הקברות הוא באמת יוצא דופן. ובמחברת כתבתי לעצמי שבית הקברות של צפת הוא הפר לֶשז שלנו, של התרבות היהודית. ואני מסתכל על הרחובות הצרים של העיר הזו. אני יושב בפינה של איזו גינה מוקפת חומה, מקשיב לאיזה מדריך טיולים שמנגן על עוד בשביל תיירים שבאו אתו ומספר על העיר הזו, על הָעצמה שלה, והנה הוא מצביע אל עבר האופק ומספר על האר"י, שפעם בערב שבת אמר לתלמידים שלו, בואו נעלה לירושלים לקבל את המשיח, והתלמידים התלבטו לרגע, וכשכבר הכריעו שהם מוכנים ללכת, אמר להם האר"י שהם החמיצו את השעה. ואני חושב על הקיום ברובד הנפשי, הרוחני, האינטלקטואלי של ההמתנה הקבועה למשיח, על הציפייה הזו לגאולה שהייתה בשיאה בזמנים ההם של משיחים ושל חזיונות על גאולה מתקרבת. בציפייה הזו לגאולה יש כוח גדול. ואני מסתכל על הרחובות הצרים האלה שבהם כל זה קרה, הרחובות האלה, המקומות האלה, שבהם הלכו כל האנשים האלה, שבהם חיברו חלק מהחיבורים שלהם, שבהם התפלמסו ביניהם על עניינים שבהלכה, ושבהם באמת ניסו ללכוד את הנצחי, את מהות הקיום. ואני מדמיין את רבי חיים ויטאל, תלמידו של האר"י, מי שהעלה על הכתב את תורתו, ואני מדמיין אותו הולך עם רבו, שואל אותו, מקשה, מנסה להבין. כמו איזה סוקרטס כזה ברחובות העיר הצרה הזו. ואני מדמיין את רבי יוסף קארו, ואת הסיפור שהעיד רבי שלמה אלקבץ על המפגש עם ה'מגיד', עם המלאך הזה בערב שבועות, עוד לפני שהגיעו לצפת..."

(יאיר אסולין, **במקום ייאוש**, הקיבוץ המאוחד, 2020)